

MÓZER PÉTER

Társadalmunk jövedelmi–munkaerő-piaci helyzete

Az év elején megjelent a Tárki Monitor Jelentések új kötete.¹ A Jelentés több témakör mentén² mutatja be és elemzi a magyar társadalmat. A Monitor-vizsgálat adatfelvétele 2005. szeptember 1. és október 15. között zajlott, összesen 2058 háztartás körében (az elemzett háztartások száma ennél kevesebb, 2020 háztartás).

A következőkben olyan területeket választottam e széles témakínálatból, amely – érzésem szerint – a szociálpolitikát gyakorló szakemberek érdeklődését biztosan felkeltheti. Ezek a következők: társadalomszerkezet (2. fejezet), munkaerő-piaci változások (5. fejezet), valamint a jövedelmi egyenlőtlenségek (1. fejezet) és a szegénység (3., 4. fejezet) alakulása. Természetesen ehhez nemcsak a 2005-ös kutatás eredményeit használtam, hanem igyekeztem más adatforrásokat is figyelembe venni.

Osztálytársadalom?

A címben feltett kérdésre a Tárki kutatói (is) már hosszú ideje keresik a választ. Kutatásaik fő iránya, hogy társadalmunk alapszerkezetéről empirikusan is alátámasztott értelmezéseket, leírásokat adjanak (pl. Fábian Z. – Róber P. – Szivós P., 1998, vagy Kolosi T. – Róbert P., 2004). Fontos elméleti kérdés, hogy empirikus adatfelvétel segítségével válaszolni tudjunk erre a felvetésre, hiszen olyan világban élünk, ahol a megjelenő és egyre inkább globálissá váló kockázatokkal – pl. civilizációs és természeti kockázatok, szakképzettséggel összefüggő kockázatok, szegénységi kockázatok, egészségügyi kockázatok – szemben az egyén, a család vagy a mikro-szféra egyre inkább kiszolgáltatottá válik. Sokan úgy vélik, hogy a modern társadalmakra már nem jellemzőek a klasszikus társadalmi osztályoságok. Ehelyett egyfelől inkább a különböző életmódokról, -stra-

1 A dokumentum teljes terjedelmében, Fekétén, fehérén címmel megtekinthető és letölthető a www.tarki.hu weboldalon.

2 Ezek a következők: *jövedelem-eloszlás; társadalomszerkezet; szegénység; foglalkoztatás, keresetek; humántőke fejlesztés; fogyasztási jellemzők; háztartási megtakarítások; info-kommunikációs struktúra valamint lakossági elégedettség alakulása a háztartásokban; választókorú népesség társadalomszerkezete és politikai tagoltsága.*

tégiákról, társadalmi miliók színes világáról, másfelől – ahogyan ezt Beck (2003) nevezi – „a civilizáció önvészélyeztető képességéről” beszélhetünk. Olyan világ ez, ahol a kockázatok felosztásával és növekedésével „társadalmi veszélyeztetettség-helyzetei” jönnek létre, ahol olyan negatív társadalmi trendekkel kell számolnunk, mint az alacsony foglalkoztatottság és a magas eltartotti létszám (foglalkoztatási trend), s ezzel párhuzamosan az idősödő társadalmak új típusú kihívásaival (demográfiai trend). Olyan világban élünk, melyben egyfelől növekszik az idős emberek és az iskoláskorúak aránya, másfelől a termelés, a foglalkoztatás és a jövedelem közötti kapcsolat mind lazábbá válik, valamint az egyre csökkenő létszámú aktív dolgozó népesség forrásainak mind számottevőbb részét kénytelen arra fordítani, hogy eltartsa azokat, akik még, illetve már nem dolgoznak, valamint azokat is, akik soha nem, vagy csak „ideig-óráig” fognak dolgozni.

Ezen régi-új jelenségek operacionalizálása, empirikus módszerekkel való leírása hozzásegít minket ahhoz, hogy megértsük, mi történik társadalmunkban, milyen a társadalom vertikális differenciálódásának mintázata, és hogy e folyamatok miként hatnak az egyenlőtlenségekre. A Tárki kutatói szerint (Kolosi Tamás, Dencső Blanka) a társadalmi változások lényegét tekintve „egy stabil társadalomszerkezeten belüli mozgásokra utalnak. A szakképzetlenek csökkenése, a nagyvárosok irányába való elmozdulás, az öregedés és a nem hagyományos családi együttélések terjedése mind a stabil társadalomszerkezetű fejlett társadalmakra jellemző mozgások.” (Kolosi T. – Dencső B. 2006:35) Ennek a megközelítésnek az alapját az osztályhelyzet vagy rétegződési pozíció adja, melynek definíciója: „osztályhelyzetnek nevezzük a népességnek mindazon csoportosításait, amelyek a családtagok munkaszervezetekben elfoglalt helye alapján képeznek hierarchikusan egymás felett elhelyezkedő csoportokat, rétegeket”. (Kolosi T. – Dencső B. 2006:33) Ehhez a meghatározáshoz rendelt változókat „egészítik ki”, pontosítják, valamint erősítik vagy gyengítik az egyéb, nem jövedelem-típusú változók, úgymint lakáshelyzet, fogyasztási szerkezet, valamint minden olyan változó, amely befolyásolja az életkörülményeket (pl.: iskolai végzettség, család-, valamint település-szerkezet). *Az osztályszámok tehát alapvetően a foglalkozási pozíciókra épülnek*, mivel a felmérések azt mutatják, hogy a jövedelmi helyzet erős összefüggést mutat olyan más rétegződési kritériumokkal, mint pl. az iskolai végzettség, a munkamegosztásban betöltött pozíció, a családméret (gyerekek száma), a település nagysága stb. Azaz a társadalmi pozíciót és ezzel együtt az életminőséget meghatározó dimenziók, valamint a jövedelmi helyzet abban az értelemben konzisztensek egymással, hogy ahol alacsony a jövedelmi szint, ott általában alacsony iskolai végzettséggel, rossz munkaerő-piaci státussal (és lakáshelyzettel), nagycsaláddal találkozunk. És fordítva: ahol az előbb említett mutatók magas értéket jelentenek, ott a relatív jövedelmi pozíció igen magas. Ennek megfelelően a jövedelmi helyzet nemcsak azért alkalmas mutatószám a társadalmi egyenlőtlenségek mérésére, mert ennek nagysága meghatározza a családok fogyasztását, hanem azért, mert az esetek többségében a jövedelmi helyzet egy sor, a társadalmi helyzet szempontjából jelentős változó értékét is „magában hordozza”. Ha a jövedelem réteghatásait „lefordítjuk” telepü-

lés-, valamint családtípusokra, akkor azt találjuk, hogy jellemzően a városban (főként Budapesten) élő gyermektelen, vagy egy(-két) gyermekes családok azok, akik a társadalmi hierarchia felső régióiban foglalják el pozíciójukat, és ha ennek ellenkezőjét nézzük, akkor „lent” jellemzően a kistelepülésen élő és sokgyermekes, egyszülős családformációkat találjuk.

Osztályszempontból tehát „egy hármassal osztású társadalom rajzolódik ki”, ahol a társadalmi törések néhol szakadékká szélesednek. Azaz az elmúlt évtizedben ezek a szakadások, társadalmi törések „fent” (a legfelül lévők és a többiek között) szakadékká mélyültek, hiszen a társadalmi hierarchia tetején egy vékony, mindössze nagyjából három százaléknyi csoport található (tőkések, felső menedzserok, szabadfoglalkozású értelmiségiek), amely a hazai erőforrások jelentős százaléka felett rendelkezik. „Ezt követi az értelmiség és a kisvállalkozók felső középosztálya, majd a belsőleg erősen differenciált szolgáltató-munkásosztály, ahol az éves egy fogyasztási egységre jutó nettó jövedelem nem haladja meg az egymillió forintot. Egy finomabb elemzésnek ezen a körön belül kell megkülönböztetnie az alsó középosztályt a depriváltaktól és szegényektől. Ebben a megkülönböztetésben pedig szerepet játszik a háztartástagok foglalkozása és képzettsége, de feltehetőleg egyéb tényezőknek még fontosabb szerepe van.” (Kolosi T. – Dencső B. 2006:36) *A szakadékok nemcsak felül, hanem „lent” is tapasztalhatók, mivel a társadalom nagyjából harmadában – amely inkább társadalmi halmaz, mint társadalmi osztály, hiszen rendkívüli módon polarizált, tagolt helyzetű társaságról van szó – mindenképpen közös, hogy az egzisztenciális helyzet törekeny, s a tagok számottevő tartalékokkal alig, vagy egyáltalán nem rendelkeznek. A helyzetük tehát igen különböző, és így az életlehetőségeik is eltérőek. Egy részüknek a társadalmi felzárkózás lehetősége mára adott, de többségük számára szinte állandó fenyegetettséggé vált a társadalmi lecsúszás rémképe, mert a mai magyar társadalom egy része olyanra bizonytalanságban él, hogy jelenlegi helyzete könnyen lehet csak pillanatnyi állapot, amely bármikor elillanhat, a semmibe veszhet.*

Ezt a helyzetet jól mutatja, ha a munkaerőpiachoz való viszony vonatkozásban azt a kérdést tesszük fel, hogy milyen erősen kapcsolódik valaki a munkaerőpiachoz. Ennek mérésére Ferge Zsuzsa (Ferge Zs. 2005:19–22) két dimenziót (tőkések, valamint a munka biztonsága) vezet be, ahol az egyén helyzetét egy gyenge–erős kötődést mutató, kétdimenziós koordináta-rendszerben ábrázolja. Ez határozza meg a munkavállaló munkaerő-piaci pozícióját.

A munkaerő-piaci helyzet

„A rendszerváltozás óta a magyar gazdaság és munkapiac három fejlődési szakaszát figyelhetjük meg:

1. transzformáció és stabilizáció (1990–1997),
2. gyorsan fejlődő gazdaság (1998–2000),
3. lassuló gazdaság és növekvő egyensúlytalanság (2001–).

Az első szakaszt a strukturális átmenet jellemezte: nyílt és tömeges munkanélküliség, hirtelen, drasztikus visszaesés a foglalkoztatásban,

majd enyhe növekedés. A GDP először súlyosan lecsökkent, majd lassan emelkedni kezdett. Az 1994-es választási év, valamint 1997 kivételével a nettó reálbérek mindvégig estek. A *második szakasz* viszonylag magas GDP-növekedéssel, valamivel alacsonyabb reálkereset-növekedéssel és a foglalkoztatás valamelyest meggyőzőbb emelkedésével járt együtt. A *harmadik szakaszban* a foglalkoztatás növekedése megtorpant, s a – nemzetközi összehasonlításban – rendkívül alacsony 50–55 százalékos ráta körül látszik stabilizálódni, s csak remélhetjük, hogy a mára már romló tendencia nem marad tartós.” (Horváth H. – Hudomiet P. 2005:17) Az adatok ismertek: 1989-től a foglalkoztatottak száma közel 28 százalékkal (1,5 millió ember) csökkent. Mára ugyan túl vagyunk a mélyponton, de az előrejelzések azt mutatják, hogy a munkaerőpiac bővülése csak szerény mértékű lehet; hosszú távon is azzal kell számolni, hogy a foglalkoztatottak létszáma nem fog számottevő mértékben bővülni.

Az elmúlt időszak átalakulásának vesztesei egyértelműen azok, akik korábban az alacsony termelékenységű, mára versenyképtelenné vált ipari és mezőgazdasági munkahelyeken dolgoztak, és nem találtak maguknak új munkát a megváltozott munkaerő-piaci szerkezetben. E munkaerő-piaci történet mind iskolázottsági, mind demográfiai, de területi értelemben is leképződik. Az iskolai végzettség szerint természetesen számottevő különbségeket találunk aszerint, hogy milyen az illető iskolázottsági szintje. Továbbra is jelentős az alacsony végzettségi szinttel rendelkezők munkanélkülisége, valamint munkaerő-piaci inaktivitása.

A demográfiai folyamatok közül érdemes kiemelni, hogy az alacsony képzettségű fiatalok foglalkoztatása egyre nagyobb nehézségekbe ütközik, és az adatok azt mutatják, hogy az elmúlt három évben tovább nőtt e korcsoportok munkanélkülisége, amely elől „a fiatalok könnyen a feketegazdaság zsákutcájába menekülhetnek”. (Horváth H. – Hudomiet P. 2005:17)

A térbeli elrendeződést illetően igen erős területi egyenlőtlenséggel találkozhatunk: az ország ez ügyben mára inkább három, mintsem két részre szakadt. A legrosszabb helyzetű a strukturális átalakulás által leginkább sújtott Észak-Magyarország és Észak-Alföld. A foglalkoztatási ráta³ az országos átlag alatti, de az előző régiókhoz képest jobb helyzetben vannak a Dél-Dunántúli és a Dél-Alföldi régiók. Országos átlag feletti rátával rendelkezik a többi régió, azaz a két dunántúli (közép és nyugat), valamint a közép-magyarországi terület. Ide kívánkozik két megjegyzés. Az egyik, hogy ez a hazai viszonylatban magas foglalkoztatási ráta csak néhány újonnan csatlakozott (Szlovákia, Lengyelország, balti országok), valamint néhány mediterrán ország (Olaszország, Spanyolország) vonatkozásban mondható magasnak. A legjobb hazai mutatók nagyon messze állnak a többi uniós ország átlagaitól. A másik, hogy a különbségek igen masszívnak tűnnek, hiszen a kilencvenes évek elején is hasonló megoszlással találkoztunk, azzal a kiegészítéssel, hogy – leszámítva az észak-nyugati országrészeket – a helyzet rosszabbodott (1. ábra).

³ Ez esetben a foglalkoztatási ráta a 15–64 éves népességre számolva (ld. Munkaerő-piaci Tükör, 2004, 9.1. táblázat).

1. ábra Regionális különbségek: foglalkoztatási ráta

Forrás: Munkaerő-piaci Tükör, 2004; 9.2. ábra

Megjegyzés: Ez esetben a foglalkoztatási ráta a 15–64 éves népességre számolva.

A foglalkoztatottsági szint tehát elmarad az EU átlagától, ezzel is csökkentve Magyarország versenyképességi potenciálját. A legális keretek vizsgálata mellett (lásd következő részeket) lényeges kérdés, hogy milyen az informális (fekete-szürke) munka⁴ mértéke mondjuk a legális jövedelmekhez képest, valamint az egyes háztartások között milyen eloszlási mintázatot mutatnak a kapott adatok. A felmérés szerint az összes megkérdezett háztartás nem egészen 8 százaléka, az aktív háztartásoknak mintegy a 12 százaléka nyilatkozott úgy, hogy bevételeik között szerepel informális jövedelem is. Az informális munkajövedelmek megoszlási mintázatát tekintve nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy „az összes háztartás esetében mindhárom évben [2001, 2003, 2005] U-alakú görbét kapunk, ami arra utal, hogy az informális jövedelmek egyaránt szolgálnak a nagyon alacsony jövedelmek kipótlására és a magas jövedelem szaporítására.” (Girasek E. – Sik E. 2006:84) Trendjében azonban az adatok változást mutatnak, jelesül „az informális munka védekező jellege válik egyre erősebbé”, azaz az informális munka az alacsonyabb jövedelműek esetében stabilan a megélhetés fontos eleme. Ahogy a szerzők fogalmazzák: „az informális munka egyre inkább a túlélés, mint a gazdagodás eszköze”.

Más munkájában Sik Endre (2000) arra is felhívja a figyelmet, hogy a

⁴ Ebben a részben – követve a Monitor Jelentés metodológiáját – informális munka alatt a következő munkajövedelmeket értjük: különmunka, alkalmi munka, és a borralaló, illetve hálapénz. Ez szűkíti a nem legális jövedelmek igen színes tárházát, így a továbbiakban levont következtetéseket az átlagos survey adatfelvételtől származó adatoknál még óvatosabban kell kezelni.

tartós munkanélküliség pozitívan korrelál a feketemunka jelenségével. Ha az előzőekben bemutatott jelenségekhez (területi különbségek, feketemunka elterjedése) hozzávesszük még, hogy „minél nagyobb a munkanélküliség átlagos hossza, annál nagyobb a nem súrlódásos munkanélküliek aránya” (Horváth H. – Hudomiet P. 2005:19), akkor egyértelműen megállapítható, a hazai társadalompolitika egyik legégetőbb problémája az inaktivitásként jelentkező hosszú távú munkanélküliség, amely egyértelműen a kistérségek jellemzője, azaz a hátrányok kumulálódása; a „rossz helyzetek” kialakulása olyan települési hátránnyal párosul, amelyben a kiilleszkedési folyamat nemcsak társadalmi, hanem területi értelemben is megjelenik. Ehhez rögtön hozzátehetjük, hogy a szociális szolgáltatások jellemzően éppen kistelepülési szinten hiányoznak. Ha mindezeket számba vesszük, igen csak elkésztő képet kapunk. *A társadalom szövetéből kiszakadt, vagy csak gyengén kötődő társadalmi rétegekkel és csoportokkal nem csupán az a gond, hogy híján vannak a szükséges erőforrásoknak, hanem az is, hogy gyengén (alig) vagy egyáltalán nem integrálódnak a gazdaságba, a munkaerőpiacba és a társadalomba.* Számukra az elmúlt időszak olyan negatív spirált „eredményezett”, amelyet a jövedelemnélküliséggel, inaktivitással, munkanélküliséggel, szegénységgel, a különféle területi-társadalmi hátrányok kumulálódásával jellemezhetünk.

Jövedelem-eloszlás

Mára nyilvánvalóvá vált, hogy a piaczgazdasági átalakulásnak nagy számú vesztese lett, egyre több családot érintett az elszegényedés, a jövedelemvesztés. Ezt példázzák azok a folyamatok, amelyek jövedelmekre gyakorolt hatása a jövedelmek szerkezetének átrendeződésében, valamint a jövedelmi különbségek szélesedésében érzékelhető.

A különböző kutatási adatokból – az összes módszertani bizonytalansága ellenére – tudjuk, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség növekedése nem a rendszerváltás terméke. Igaz, a felmérések tanúsága szerint először mérséklődtek (a hatvanas évek elejétől a nyolcvanas évek elejéig), de az ezt követő időszakban, nagyjából a nyolcvanas évek elejétől nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek. A rendszerváltás óta ez a szélesedési trend felerősödött, hiszen az 1982 után elinduló növekedés a rendszerváltás első éveitől felgyorsult, majd ez az igen gyors és intenzív tendencia a kilencvenes évek vége felé inkább stagnált. Tudom, hogy egy adatfelvételtől nem lehet hosszú távú folyamatra következtetni, a legfrissebb adatok szerint azonban az előzőekben írt folyamat megtörni látszik. (2. ábra) Annak eldöntése tehát várat magára, hogy új szakaszról van-e szó, vagy csak valamilyen extremitással van dolgunk.

2. ábra Az egy főre jutó háztartási jövedelmek személyek közötti eloszlása alapján számított Gini-együttható alakulása 1962 és 2005

Forrás: Tóth I. Gy., 2006 (Tárki Háztartás Monitor 1.1. ábra)

„Az árnyalt értékeléshez az is hozzá tartozik, hogy miközben 1987 és 1992 között csökkenő jövedelmi szint mellett nőtt az egyenlőtlenség, 1996 és 2000 között a jövedelmi szélső értékek arányai nem változtak, de a jövedelmek szintjeinek növekedése egyben a szélső értékek közötti különbségek növekedésével is járt” – jegyzi meg Tóth István György (Tóth I. Gy. 2005a:140). A Tárki Háztartás Monitor vizsgálat 2000–2003 közötti periódusában, úgy tűnt, újabb szakasz kezdődött: ismét növekedtek a jövedelem-egyenlőtlenségek. A legutóbbi felmérés szerint a 2000–2003 közti periódushoz képest 2005-ben a jövedelmi egyenlőtlenség szintje csökkent, az „ez évi vizsgálatunk legfontosabb eredménye, hogy összességében, bármilyen egyenlőtlenségi mutatót is vizsgálunk, legutóbbi, 2003-as vizsgálatunkhoz képest véve csökkentek az egyenlőtlenségek. (...) Valamennyi hasonló [jövedelmi egyenlőtlenségi] mutató (eltérő mértékben ugyan) bizonyos mértékű csökkenést mutat. Összességében az egyenlőtlenségi mérőszámok nagysága nagyjából azt a képet mutatja, amely 1996 és 2000 között jellemezte a magyar jövedelem-eloszlást” – áll a Tárki Monitor felvételt ismertető dokumentumban. (1. táblázat)

A továbbiakban a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulását két metszetből vizsgáljuk:

1. A különböző jövedelmi decilisek növekedési dinamikája.
2. A jövedelem-eloszlás különböző mutatók alapján.

A különböző jövedelmi decilisek növekedési dinamikája

Az egy főre jutó személyi jövedelmekből képzett decilisek havi átlagjövedelmei két szélső (legfelső és legalsó) tizedének különbsége a 2003-as 8,4 értékről 2005-re 7,6-re süllyedt. Ennél alacsonyabb mértéket 2000-ben, 1998-ban, valamint 1996-ban és az ezt megelőző időszakban mértek, azaz a

legmagasabb és a legalacsonyabb jövedelmi tized átlagjövedelmének aránya – az elmúlt bő másfél évtizedben – a 2005 évihez képest csak 1999-ben, valamint 2001 és 2003 között⁵ volt magasabb.

Egy másik mutató hasonló eredményt hozott. Az itt használt egyenlőtlenségi indikátor azt mutatja, hogy hányszorosára növekedett az egy főre jutó háztartási jövedelem az egyes tizedekben, az alábbiakban ismertetett évek között (2. táblázat).

Ha a különböző jövedelmi tizedek szerinti csoportok nominális növekedési dinamikáit összevetjük az átlagok növekedési ütemével, akkor a következő főbb összefüggések mutatkoznak:

- Az alsó harmad abszolút mértékben mért növekedése, leszámítva a 2003 és 2005 közötti időszakot, minden vizsgált időintervallumban átlag alatti értéket mutat. Eszerint 1992 és 2005 között az alsó harmad és a felső tized azokat a csoportokat jelenti, amelyek átlagos szint alatti növekedést „produkáltak”. A többi tized átlag feletti növekedése következett be.

- Az 1998 és 2005 közötti időszakban mindössze a három felső decilisben átlag feletti az abszolút értelemben vett emelkedés. Az alsó három tized növekedési üteme számottevő mértékű elmaradást mutat az átlaghoz képest.

- Az előző bekezdésben írt összefüggés érvényes a 2000 és 2005 közötti időszakra is, azzal a pontosítással, hogy ebben az időintervallumban a középső tizedekben (6–7. decilis) mért abszolút értéknövekedés nagyobb mértékű, mint az átlagos növekedés.

- A 2003 és 2005 közötti periódusban a legalsó tizedben átlag feletti mértékű abszolút jövedelemnövekedést regisztrálhatunk. Hasonló tendenciát figyelhetünk meg az 5–9. tizedekben is. Azaz átlag alatti növekedést a 2–4., valamint a legfelső decilisekben tapasztalhatunk.

Ezek az adatok azt mutatják, hogy a jövedelmi létra alján lévő családok helyzete romlott a vizsgált periódusokban. Ez alól a negatív jelenség alól csak a 2003 és 2005 közötti időszak kivétel, amikor a legalsó tized növekedési üteme, ha szerény mértékben is, de meghaladta az átlagos növekedés szintjét. Igaz, az utána következő két tized értékei közel azonos mértékben alakultak, mint az átlag értékei.

A jövedelem-eloszlás különböző mutatók alapján

Az 1. táblázatban lévő különböző egyenlőtlenségi mutatók nagyjában-egészében azt jelzik, hogy 1987 és 1996 között a jövedelmi egyenlőtlenségek jelentősen nőttek (különösen 1987 és 1992 között). Az 1996 és 2000 közötti periódusra azt mondhatjuk, hogy a jövedelmi olló nem szélesedett tovább, a jövedelmi egyenlőtlenség elég magas szinten stagnált. Majd az ezt követő szakaszban, 2003-ig ismét a jövedelmek polarizációját láthatjuk. E tendencia ellenkezőjét tapasztalhatjuk a 2003 utáni időszakban. A

⁵ 2002-ben és 2004-ben nem volt Monitor-felvétel, így csak vélelmezhető, hogy 2001 és 2003 között a jövedelmi különbségek a mainál nagyobbak lehettek.

felmérés adatai azt mutatják, hogy a 2005. évi egyenlőtlenségi szint lényegében az 1996. évinek felel meg. Társadalmunk jövedelmi szerkezetére tehát az a jellemző, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségi viszonyok ugyan még mindig magasnak mondhatóak, de az mindenképpen leszögezhető, hogy 2003 óta van egyfajta mérséklődés.

A 3. táblázat adataiból látható, a különböző egyenlőtlenségi mutatók a jövedelemeloszlás különböző részére eltérően reagálnak. Azaz ezek az indexek „abban különböznek egymástól, hogy eltérő súllyal veszik számításba a jövedelemeloszlás különböző részein tapasztalható jövedelemkülönbségeket”. (Szivós P.–Tóth I. Gy., 2001:66) Ennek megfelelően az index egy része az eloszlás alján lévő, tehát az alacsony jövedelmek közötti különbségeknek ad nagyobb súlyt, míg a másik típusok vagy az eloszlás tetejére fókuszálnak, tehát a magasabb jövedelmek közötti különbségeket tekintik fontosabbnak, vagy a középső jövedelmi sávra érzékenyek.

Az 1987 és 2003 közötti időszakot tekintve a jövedelmi eloszlásra számított Gini-együttható, valamint az Atkinson-mérőszámok [A(0,5); A(1); A(2)] és a percentilis arányok hasonló trendet mutattak: „a jövedelemeloszlás közepére érzékenyebb Gini-mutató változékonysága kisebb volt, mint a jövedelemeloszlás szélére érzékenyebb GE(2) mutatóé. A magasabb paraméterrel ellátott Atkinson-mutató (ami a gazdagok iránt kisebb, a szegények helyzetével kapcsolatosan nagyobb fokú érzékenységet tükröz) viszont a periódus végén még csökkent is, ami egybevág (...) a percentilis arányokkal”. Tóth István György szerint (Tóth I. Gy. 2005a: 140) 2003 és 2005 között ilyen nagyfokú együtt járást nem figyelhettünk meg, ugyanis az alsó sávra érzékeny mutatók közül a percentilis-arány enyhén nőtt, ezzel szemben az Atkinson-mérőszám – összhangban a többi egyenlőtlenségi mutatókkal – értéke csökkent, hiszen mind a felső sávra érzékeny mutatók, mind a középső sávra vagy az eloszlás két szélére szimmetrikusan érzékeny mutatók esetében az értékek – többé-kevésbé azonos mértékű – csökkenését regisztrálhatjuk. S bár az eltelt időszak nagyon rövid (2003–2005), amiből fakadóan az adatok értékelésekor nagyfokú óvatossággal kell eljárni, mégis – egyetértve a Tárki kutatóinak megállapításaival – kijelenthetjük, hogy az elmúlt két év jövedelemegyenlőtlenség-csökkenése „valóságos” volt. Az adatok „egyfelé mutatása” ezt igazolja.

A változások értékelése

A szociálpolitika művelői számára különös fontossággal bír annak kérdése, hogy elsősorban minek tulajdonítható a jövedelem-eloszlás változása? Pontos választ nem tudunk adni, mert rendkívül bonyolult, összetett kérdéssel állunk szemben, ahol ráadásul a különböző hatások eredményei ellentétesek is lehetnek, azaz a hatások bizonyos szint felett kioldódhatnak. Amit logikai úton is könnyű belátni, hogy a jövedelem-eloszlás mintázatát egyrészt a gazdasági változások, ezen belül főként a munkaerő-piaci mozgások (foglalkoztatási szint, jövedelmek alakulása), másrészt az állami redistribúciós politika (adópolitika, jóléti transzferek) befolyásolják. Ennek alapján az elmúlt négy évtized vonatkozásában néhány általános tanulságot is levonhatunk:

1. „Amikor a reáljövedelmek viszonylag jelentős emelkedése a foglalkoztatás bővülésével is párosult, tartósan és erőteljesen csökkentek az egyenlőtlenségek.

2. Amikor a reáljövedelmek bővülése nem járt együtt lényeges foglalkoztatás bővüléssel, a jövedelem-egyenlőtlenségek növekedtek.

3. Amikor viszont a foglalkoztatás és a reáljövedelmek egyaránt és jelentősen csökkentek, a jövedelem-egyenlőtlenségek erősen nőttek.” (Tóth I. Gy. 2005a:150)

A jövedelmi egyenlőtlenség nagyságát tehát a foglalkoztatottság és a reáljövedelmek alakulása igen erőteljes mértékben befolyásolja. Amikor e hatásokat a 2000 és 2005 közti időszakban vizsgáljuk, elmondható, hogy a munkaerő-felmérés adatai szerint a foglalkoztatottak szintje nem, de a létszáma változott. 2000–hez képest 2005-ben mintegy 88 ezer fővel többen voltak a munkaerőpiacon. A létszám bővülése a 2001–2002-es kisebb megtorpanást leszámítva folyamatosnak mondható. A megtorpanás nem véletlen, hiszen ezekben az években történt meg a minimálbér jelentős emelése. Ettől a lépés-sorozattól az akkori kormányzat azt várta, hogy a munkaerőpiac kínálati oldalán kedvező hatásokat fog indukálni. „Látni kell azonban, hogy a kínálat-serkentő politika kockázatos: a segélyek csökkentése vagy a minimálbér emelése a piaci súrlódások növekedéséhez, a foglalkoztatás csökkenéséhez és a szegénység súlyosbodásához vezethet, ha alapvetően keresleti okok vagy mobilitási korlátok állnak az alacsony foglalkoztatási szint hátterében.” (Kertesi G. – Köllő J. 2004:297) A különböző beszámolók szerint (Kertesi G. – Köllő J. 2004, 2005, Kézdi G. és szerzőtársai 2004, Benedek D. és szerzőtársai 2006) a minimálbér-emelések a kormányzati várakozással ellentétes folyamatokat generáltak. A Kertesi – Köllő szerzőpáros (2004) szerint egyfelől 3,5 százalékkal csökkent a foglalkoztatás az 5–20 létszámú kisvállalkozásokban, másfelől romlottak az alacsony bérű és képzetlen munkavállalók elhelyezkedési esélyei (főként a depressziós kistérségekben). Ehhez rögtön hozzá kell tenni, hogy rövid távon a foglalkoztatottak száma érdemben nem változott, inkább a foglalkoztatás-növelés trendjét törte meg, viszont a kereseti egyenlőtlenségek csökkentek (Kézdi G. és szerzőtársai 2004), valamint az informális (fekete-szürke) szektor kiterjedése növekedett (Benedek D. és szerzőtársai 2006). E hatást nem lehet különválasztani más gazdaság történéseitől (gazdasági visszaesés), valamint társadalompolitikai lépéstől. Utóbbi esetben mindenképpen ki kell emelni a 2002-ben bekövetkezett közalkalmazotti béremelést.

Visszatérve a jövedelmi különbségek mérséklődésére, nagyon valószínű, hogy mind a minimálbér-emelés, mind a reálbérek növekedése jelentős szerepet játszott a piaci jövedelmi egyenlőtlenség csökkenésében, hiszen ezek az intézkedések jellemzően a közepes, illetve a magasabb keresetűeknek kedveztek, mivel a jövedelemeloszlás alsó szélén található csoportok többségét nem érték el. Viszont az összes jövedelem által generált különbségek tekintetében a hatás épp ellentétes, illetve ellentétes előjelű lehet. Nézzük, miért. Az majdnem biztos, hogy a legkisebb munkabér emelése tovább mélyítették azt a távolságot, növelték azt a szakadékot, ami a munkaerőpiacon bent lévők és az onnan kiszorulóknak áll fenn. A közalkalmazotti béremelés esetében mind a csökkenés, mind a növekedés

elképzhető, bár ez a lépés „nagy valószínűséggel az egyenlőtlenségek növekedésével járhatott, hiszen a béremelés a közalkalmazottakat és családjaikat a középső jövedelmi decilisekből a felső középosztályba tolta”. (Tóth I. Gy. 2005a:150)

Elfogadva ezt a logikai érvelést, a jövedelmi egyenlőtlenséget mérő mutatók mégis azt jelzik, hogy összhatásában a jövedelmi polarizáció csökkent, mivel vélhetőleg a háztartáson belüli, különböző jövedelemtípusok eltérő arányai azt eredményezhették, hogy a jövedelmi távolságok mérséklődtek.

Élvben a pénzbeli transferek emelése egyértelműen a jövedelmi különbségek mérséklését hozza magával. Főként így van, ha egyfelől ez reálértékben is növekedést jelent, másfelől a támogatások többségét az alacsony jövedelműek (pl. alsó tized-huszd) kapják. Az elmúlt öt évben a pénzbeli ellátások⁶ reálértékei – leszámítva a 2004-ben a családi pótlékot, gyest, rendszeres szociális segélyt – az előző évihez képest reálértékben is növekedtek (KSH 2004). Az ellátások célzottsága is jónak mondható, hiszen a különböző hozzáférések alapján megállapított transferekhez (csoportosan célzott ellátások, biztosításhoz kötött, illetve valamilyen teszteléshez kötött támogatások) eltérő elosztási mintázat „tartozik”. Például a családi pótlékban részesülők 35 százaléka az alsó huszadban, 15 százaléka a legfelső ötödben él, míg a munkanélküli járadékot kapók 29 százaléka az alsó, 23 százaléka az ezt követő, és 23 százaléka a 4. kvintilisben található. A segélyek majdnem fele (48%) az első ötödben koncentrálódik. (3. ábra)

3. ábra Az egyes társadalmi jövedelmek megoszlása, a háztartások ekvivalens jövedelmei alapján definiált jövedelmi ötödekben, 2005 (%)

Forrás: saját számítás a Tárki Monitor Jelentések 2006. 1.6. táblázat alapján

⁶ Ezek a következők: öregségi és rokkantsági nyugdíjak, nyugdíjminimum, gyest, gyed, családi pótlék, rendszeres szociális segély.

„Rátérve az állami újraelosztásból származó jövedelmek szóródására, azt láthatjuk, hogy a szociális jövedelmek egyenlőtlensége növekedett, a társadalombiztosítási jövedelmeké viszont csökkent. Mindkét jelenség összességében az összjövedelem csökkentése irányába hat (hiszen, ha a szociális jövedelmek egyenlőtlensége növekszik, akkor az vélhetően elsősorban az alacsonyabb jövedelmi kategóriákba történő koncentrációt jelzi, míg a társadalombiztosítási jövedelmek egyenlőtlenségeinek csökkenése a nyugdíjak, munkanélküliségi járadékok szóródásának összenyomódásával társítható). Mindebből fakadóan (...) 2005-ben ennek az egész népesség összes háztartására vonatkozó becslése 28,4-es értéket mutat.” (Tóth I. Gy. 2006:17)

A fenti megállapítást erősíti az a tény is, hogy a társadalmi jövedelmek súlya 2000 és 2005 között mintegy 5 százalékponttal nőtt. Ez az emelkedés a társadalombiztosítási juttatásoknak „köszönhető” (ezen belül is főként a nyugdíjaknak), mivel a szociális támogatások részaránya 2000 és 2005 között konstans (mindegyik évben 5 százalék) értéket mutatott. Itt jegyzem meg, hogy ezzel párhuzamosan a piaci jövedelmekből részesedő háztartások aránya csökkent.

Ha a *Gini-együtthatóval* kifejezett jövedelmi egyenlőtlenséget vizsgáljuk, akkor a 4. táblázat adataiból látható, hogy a piaci jövedelmek jelentősen hozzájárultak a jövedelmi különbségek polarizációjához. Az „újraelosztás előtti jövedelmek” (keresetek, tőkehozadékok, valamint egyéb nem állami jövedelmek) értéke 2000 körül volt a legmagasabb. Azóta enyhén csökkent, majd 2003 óta gyakorlatilag változatlan. Az is látható, hogy a *jóléti transzferek közül a szociális jövedelmek csak részben tudták kompenzálni az újraelosztás előtti jövedelmek egyenlőtlenséget növelő hatását*, nem tudták megállítani a társadalmi polarizációt. Ezzel ellentétes a társadalombiztosítási transzferek (ezen belül is elsősorban a nyugdíjak) hatása, mivel a társadalombiztosítási jövedelmek szóródása csökkent, és így az egyenlőtlenség mértéke is.

Ha a két jelenséget – nem állami jövedelmek, valamint újraelosztásból származó jövedelmek hatásai – összevetjük, akkor megállapítható, hogy *a 2003 óta bekövetkezett jövedelmi különbség mérséklése elsősorban a társadalombiztosítási jövedelmeknek köszönhető.*

Összefoglalóan tehát megállapíthatjuk, hogy az elmúlt öt év eseményei a 3. számú foratókönyvet illusztrálják, azaz a foglalkoztatottság szerény növekedésével párhuzamosan a jövedelmek reálértékben is növekedtek. E növekedés részben a közalkalmazotti béremelésnek, részben egyes társadalmi jövedelmeknek (elsősorban nyugdíjak, családi pótlék, gyed) köszönhető. Fontos megjegyezni, hogy e hatások mellett nagyon lényeges az egyes háztartások jövedelem-összetételében bekövetkezett hatás is. Ennek iránya, hogy az adott társadalmi csoportokon (életkor, településtípus, iskolázottság, foglalkoztatottsági szint, ill. ezek kombinációi) belüli egyenlőtlenség mértéke csökkent. Így az előzőekben említett hatások közös eredője „a jövedelmi egyenlőtlenségek kismértékű csökkenése elsősorban az alacsony jövedelműeknek az átlagosnál magasabb jövedelem-dinamikájára, valamint a jövedelem szórásának egyes, a jövedelem-eloszlás szélein elhelyezkedő csoportokban mért csökkenésére vezethető vissza”. (Tóth I. Gy. 2006:23)

A jövedelemszint alakulása

Ha az egy főre jutó háztartásjövedelmek növekedési ütemét az átlaghoz viszonyítjuk, látható, hogy egyes háztartástípusok jobban, más háztartástípusok alacsonyabb ütemben emelkednek. Gondolom, ezzel nem mondtam semmi újat, de az már érdekes kérdés, hogy az átlaghoz viszonyított változásnak milyen a mintázata. Ezt mutatja a 5. táblázat, amelyből az alábbi főbb összefüggéseket olvashatjuk ki:

Minden évben (2001, 2003, 2005) ugyanazon csoportok jövedelmi viszonyai alakultak kedvezően, illetve kedvezőtlenül. Előbbi esetben idesorolhatjuk az egyszemélyes háztartásokat, valamint a gyermektelen párokat. Az átlagos jövedelem-növekedéstől jóval elmaradtak a gyermekes háztartások, ezen belül is különösen a sokgyermekes családok, valamint a „más háztartás [nem pár] 2 és több gyerekkel” típusú háztartások.

Az is látható, hogy az átlagtól való eltérés nagysága az évek között más és más. *2001-ben a növekedési ütem terjedelme kisebb volt, mint 2003-ban, de nagyobb, mint 2005-ben.* Ez azt jelenti, hogy a különböző háztartások közötti növekedési ütem mértéke (a minimum és a maximum növekedés közti intervallum) 2005-ben volt a legkisebb (maximum érték: „más háztartás gyermek nélkül, 60+” ht-típus, 117 százalék; minimum érték: „pár 3+ gyerekkel” ht-típus, 61 százalék), és 2003-ban volt a legnagyobb (maximum érték: „egyszemélyes” ht-típus, 165 százalék; minimum érték: „pár 3+ gyerekkel” ht-típus, 56 százalék). Magyarán, 2003-ban a 60 éven aluli egyszemélyes háztartások jövedelme az átlagos növekedési ütemhez képest 65 százalékkal nagyobb mértékű volt. A 3 és több gyermekesek jövedelem-növekedési üteme viszont 44 százalékkal maradt el az átlagos növekedéstől.

A Pénzügyminisztérium munkatársai (Benedek D. – Lelkes O. 2005) a mikroszimuláció módszerével modellezték a kormányzati beavatkozást (adórendszer, valamint a központi támogatások változásainak hatásait). A mikroszimulációs modellezés során a kutatók azt találták, hogy az adó- és támogatási rendszer változása következtében a jövedelmi különbségek csökkentek: „2002 és 2004 között valamivel jobban nőtt a szegényebb rétegek jövedelme, mint a gazdagabbaké.” Igaz, számottevő átrendeződést nem sikerült elérni az összjövedelemből, de ennek ellenére világosan kibontható, hogy az adófizetési kötelezettségek és a központi támogatások változása következtében „jelentősen nőtt a szegénység veszélyének fokozottan kitett háztartások központi támogatása, de a rendelkezésre álló jövedelmek nominálisan csak 20–26 százalékkal növekedtek a vizsgált időszakban. A gyermekeket egyedül nevelő szülőkkel rendelkező, a sokgyermekes és a cigány családdal rendelkező háztartások esetében nőtt leginkább a központi támogatás. Összességében a 2002 és 2004 között történt változások nyertesei a szegényebb rétegek és a gyermekes háztartások. A jövedelemeloszlás felső ötödében lévőknel ugyan nőtt a központi támogatás összege, ám a növekvő adófizetési kötelezettség ezt ellensúlyozta. Összességében a jövedelem újraelosztási politikában fokozottabban érvényesült a szolidaritási elv, és enyhén csökkentek a jövedelmi különbségek.” (Benedek D. – Lelkes O. 2005:37–38)

A mikroszimulációs modell eredményei tehát a tekintetben összecsen-

genek a Tárki felmérésből származó adatokkal,⁷ hogy mely csoportok esetében csökkent a szegénység, valamint a mikroszimuláció is előre jelezte a jövedelmi különbségek mérséklődését. Ez azt jelenti, hogy e változásokban mindenképpen az egyik meghatározó elemnek kell tekintelnünk a 2002 utáni társadalmpolitikai lépéseket.

A szegénység alakulása

A kutatások szerint a népességben belül a szegények aránya az elmúlt közel másfél évtizedben enyhén növekedett. A szegénységi kockázatnak leginkább kitett csoportok belső összetételét, azaz a szegénység struktúráját viszont változatlanak mondhatjuk, e tekintetben nagyfokú állandóságot tapasztalhatunk. Az egész időszakra jellemző, hogy leginkább a 14 éven aluliak, és ezen belül a 3 évesnél fiatalabbak, valamint a sokgyermekesek, különösen az egyedülálló szülők élnek szegénységben. Jelentős változás viszont, hogy a társadalmi szakadékok tovább mélyültek, s egyre jelentősebb a szegénységbe kerülés kockázata, általában a munka nélkül lévők illetve az alkalmi munkát végzők, a képzetlenek, a romák, valamint az Észak- és Kelet-Magyarországon lakók és a vidéken élők körében. Az elmúlt évtizedben tehát a társadalmi törésvonalak mind térben, mind a munkaerő-piaci kapcsolat intenzitása szerint tovább mélyültek, azaz az adatoknak lehet egy olyan olvasatuk, miszerint a szociálpolitikai eszközrendszer nem bizonyult elégségesnek ahhoz, hogy a társadalmi hátrányokat mérsékelje, s enyhítsen a szegénységben élők helyzetén.

A *trendet nézve* megállapíthatjuk, hogy – a szegények számát tekintve – a nyolcvanas évek végétől induló évtized során a népesség jelentős csoportja vált szegénné (az 1987-ben mért 410 ezer főről 1996-ban 1 millió 197 ezer főre nőtt). Ezt követően 2000-ig csökkent, majd ismét nőtt, és az elmúlt két évben ismét csökkent a szegények száma. Az okok között egyfelől társadalmi-gazdasági mozgások, valamint társadalmpolitikai beavatkozás húzóhat meg, másfelől e mozgást demográfiai okok is előidézhetik. Például: „a 2003 és 2005 közötti időszakról azt mondhatjuk, hogy a két időpont között a szegények számában mért, mintegy 110 ezer fős csökkenést részben a szegénységi ráta csökkenése (–108 ezer fő), részben pedig a népesség számának csökkenése (–2 ezer fő) okozta”. (Tóth I. Gy. 2005b:10)

Ide kívánczik két megjegyzés. Mindkettő ismert és tudott is, de – véleményem szerint – fontos, hogy tudatosodjon:

a) 1992 és 1997 között az ún. longitudinális szegénységváltozó (n-szer szegény) alapján mért szegénységi szint szerint a magyar társadalom egynegyede legalább egyszer, 2,3 százaléka pedig mindig szegény volt. (Spéder Zs. 2002)

⁷ A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy az „összecsengésnek” részben az a magyarázata, hogy a mikroszimulációs modell egyik adatbázisa épp a Tárki Monitor felvétele. A másik kettő: szja-adatokból vett minta (APEH), háztartás-statisztikai adatfelvétel (KSH). E három adatbázist illesztik össze a mikroszimulációs modellben.

b) A szegénység nemcsak anyagi nélkülözést jelent, hanem az egyéb forrásokból, lehetőségekből, jogokból való kirekesztést is. „A jövedelem csökkenésével sokszor felbomlik az addigi törékeny egyensúly: az érték-tárgyak és a bútorok eladogatása után sokaknál bekövetkezik a nagyon rossz táplálkozás vagy épp az éhezés, sorra kikapcsolják a közműveket, szétesik a család, elvész a lakás, megromlik az ember egészsége, a megfoghatatlanabb dolgokról – méltóságról, reményről, önfeladásról – nem is szólva.” (Bass L. – Ferge Zs. – Márton I. 2003:10–11)

Ez utóbbi megjegyzéshez kapcsolódik, hogy amikor nem pusztán az elégtelen jövedelemmel azonosítjuk a szegénységet, hanem más olyan hiánnyal, amely az adott családot megfosztja a(z alapvető) szükségletek kielégítésétől, ebben az esetben a szegénység olyan állapotnak tekinthető, amely befolyásolja a társadalomban elfoglalt pozíciót, lehetőséget a javakhoz, szolgáltatásokhoz való hozzájutásra, és azt, hogy mennyire nyitottak a mobilitási pályák. A Tárki anyagban Havasi Éva az anyagi depriváció négy típusát különítette el, nevezetesen:

- I. Legelemibb létszükséglet (élelem, fűtés, lakásfenntartás),
- II. Lakásfelszereltség (tartós fogyasztási cikkek),
- III. Lakáskörülmények (WC hiánya, rossz lakáskörülmények),
- IV. „Szubjektív” (saját magát szegénynek tartja) és „objektív” (rendszeres anyagi nehézség, valamint a befolyt jövedelem és a háztartás által elégséges tartott jövedelem közötti különbség) szegénységérzet.

A *halmozott depriváció magyarázó modelljében* a legerősebb változó, amely az együttjárásokat meghatározza, az alacsony iskolázottsági szint és jövedelmi helyzet, valamint a kisteleplési lét. A jövedelmi szegények 69 százaléka egyben halmozottan deprivált. „Ezeknek az embereknek egynegyede az észak-magyarországi régióban, további 23 százaléka az észak-alföldi régióban él, mintegy egyharmaduk kisteleplésen (2 ezer fő alatti) lakik, 53 százaléka olyan háztartás tagja, ahol a háztartásfő legmagasabb iskolai végzettsége nem több nyolc általánosnál, és 28 százaléka három- és több gyermeket nevelő háztartásokban él.” (Havasi É. 2006:67)

Amikor a *halmozottan deprivált jövedelmi szegények* körében a mediánjövedelem felét vesszük szegénységi határnak, három-négyféle depriváció-típussal találkozunk (országosan egyféle a depriváció), míg ha egy kevésbé szigorú szegénységi küszöbszint felé megyünk, a deprivációk előfordulása érzékelhetően kisebb lesz. (6. táblázat)

Van azonban olyan eset is, amikor *jövedelmi szempontból nem szegény valaki, de halmozottan depriválnak tekinthető*. A jövedelmi szempontból nem szegények 27 százaléka ide sorolható. Ők jellemzően a közép-magyarországi régióban, kis létszámú háztartásban élnek. Korukat tekintve vagy a fiatalabb (30 év alatti korosztály), vagy az idős generációhoz (70 év felettiek) tartoznak, és ami közös bennük, hogy nincs gyerekük.

Ha a szegénységi kockázatok gyerekszám, háztartástípus és munkaerő-piaci státus szerinti alakulását vizsgáljuk a különböző (ekvivalens éves háztartásjövedelem alapján számított) szegénységi küszöbök mentén, az alábbi főbb megállapításokat tehetjük (7. táblázat):

- A „legmegengedőbb” szegénységi határt (alsó ötöd) tekintve alig találkozunk változással. A 3 és több gyereket nevelő szülők esetében kis mértékben ugyan, de csökkent a szegénység mértéke. Ugyanez mondható el az egyszemélyes, valamint az olyan háztartások vonatkozásában is, melyekben nem él munkaerő-piaci szempontból aktív személy, vagy ahol a háztartásban kettőnél több nyugdíjas él együtt.

- Ha szigorúbb szegénységi küszöbököt (az átlag- és a mediánjövedelem felét) alkalmazzuk, akkor az előzőekben említett háztartástípusok mellett további három háztartástípusban csökkent a szegények aránya. Ezek a következők: „pár 1 gyerekkel”, „pár 3 és több gyerekkel”, és „egyedülálló szülő gyerekkel”.

- Azon háztartásokban is csökkent a szegénység mértéke, melyekben senkinek sem volt legális foglalkozása, valamint a szegénységi kockázatnak leginkább kitett 3 és több gyermekes családnál is mérséklődött a szegénységbe kerülés kockázata.

- Azon háztartásokban, melyekben két gyereket nevelnek, a vizsgált időszakban nőtt a szegénységbe kerülés kockázata, és így a kockázat mértéke az átlagos kockázati szint fölé került.

A legutóbbi, 2003. évi felméréshez képest a *relatív szegénység* aránya is csökkent. Igaz, ez a mérséklődés nem mondható jelentősnek. A kutatások egybehangzóan állítják, hogy a szegénység demográfiai és társadalmi jellemzői hosszú idő óta nagyjából változatlanok, viszont a szegénység belső arányai módosultak, illetve módosulnak. Háztartástípus szerint vizsgálva, a „pár 3+ gyermekkel” típusú és az egyszülős háztartások szegénységi kockázata – elsősorban az alacsonyabb küszöbök használata esetén – a 2003. évi felméréshez képest lényegesen csökkent.

Amennyiben a mediánjövedelem felét használjuk szegénységi határnak, és ez alapján becsüljük meg a szegények számát, illetve arányát, 2003-hoz képest akkor is mérséklődésről beszélhetünk. A Tárki így számol be erről a jelenségről: „2005-ben a szegények száma (az egy főre jutó mediánjövedelem felénél meghúzott szegénységi küszöb alapján) 890 ezer és 1050 ezer között van.” (Tóth I. Gy. 2006:13)

2000 és 2005 között lényegében a népességben mért szegények aránya nem változott. Ha a mediánjövedelem felét vesszük szegénységi határnak, akkor nagyjából a népesség tizede, ha ez a küszöb az átlagjövedelem 50 százaléka, akkor 14–16 százalék tekinthető szegénynek. Amikor a szegények számát akarjuk megtudni, becsléssel élhetünk. A Tárki adatai azt mutatják, hogy 2000-hez képest enyhe növekedésről, 2003-hoz képest pedig egyértelműen csökkenésről beszélhetünk. A számok nyelvén (szegénységi küszöb = egy főre jutó mediánjövedelem fele): 2000-ben nagyjából 930 ezer ember volt, akik az említett jövedelmi határ alatt voltak kénytelenek élni. Ugyanez a népesség létszám 2003-ban már 1 millió feletti (1 millió 105 ezer fő), míg 2005-ben ismét 1 millió alatti (899 ezer fő).

Felhasznált irodalom

- Bass László – Ferge Zsuzsa – Márton Izabella (2003): Gyorsjelentés a szegényedésről Szociális Szakmai Szövetség, Bp.
- Beck, Ulrich (2003): A Kockázat-társadalom Századvég Kiadó, Bp.
- Benedek Dóra – Lelkes Orsolya (2005): A magyarországi jövedelem újraelosztás vizsgálata mikroszimulációs modellel PM Kutatási Füzetek 10., Bp.
- Benedek Dóra – Rigó Mariann – Scharle Ágota – Szabó Péter (2006): Minimálbér emelések Magyarországon 2001–2006 PM Kutatási Füzetek 16., Bp.
- Girasek Edmond – Sik Endre (2006): Foglalkoztatás, kereset, informális munkajövedelem és egyéb „ritka” jövedelemek In: Szivós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Feketén, fehéren Tárki Monitor Jelentések www.tarki.hu
- Fábián Zoltán – Róber Péter – Szivós Péter (1998): Anyagi-jóléti státuscsoportok társadalmi miliói In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) Társadalmi Riport, 1998, Tárki, Bp.
- Ferge Zsuzsa (2005): Ellenálló egyenlőtlenségek. A mai egyenlőtlenségek természetrajzához ELTE TÁTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék
- Havasi Éva (2006): Megélhetési nehézségek, anyagi depriváció In: Szivós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Feketén, fehéren Tárki Monitor Jelentések www.tarki.hu
- Horváth Hedvig – Hudomiet Péter (2005): Munkapiaci trendek Magyarországon, 2004 In: Fazekas K. – Koltay J. (szerk.) Munkaerő-piaci Tükör 2005 MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Bp.
- Kertesi Gábor – Köllő János (2004): A 2001. évi minimálbér-emelés foglalkoztatási következményei Közgazdasági Szemle LI. évf. 4. szám (április)
- Kertesi Gábor – Köllő János (2005): Minimálbér-emelések FMM, kézirat
- Kézdi Gábor – Horváth Hedvig – Hudomiet Péter (2004): Munkaerő-piaci folyamatok In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) Társadalmi Riport 2004 Tárki, Bp.
- Kolosi Tamás – Dencső Blanka (2006): Osztály – családok – települések In: Szivós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Feketén, fehéren Tárki Monitor Jelentések www.tarki.hu
- Kolosi Tamás – Róbert Péter (2004): A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának fő folyamatai a rendszerváltás óta In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) Társadalmi Riport, 2004 Tárki, Bp.
- KSH (2004): Szociális Statisztikai Évkönyv, 2004 KSH, Bp.
- Sik Endre (2000): KGST-piacok és feketemunka. Magyarország 1999, <http://www.econ.core.hu/doc/HiddenEcon/>
- Spéder Zsolt (2002): A szegénység változó arcai – tények és értelmezések Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Bp.
- Szivós Péter – Tóth István György (szerk.) (2001): Tíz év Tárki www.tarki.hu
- Tóth István György (2005a): Jövedelem-eloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Bp.
- Tóth István György (2005b): Monitor: Jövedelem, szegénység, elégedettség (Előzetes adatok) Tárki Monitor Jelentések
- Tóth István György (2006): Jövedelem-eloszlás In: Szivós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Feketén, fehéren Tárki Monitor Jelentések www.tarki.hu

Táblázatok

1. táblázat Az egy főre jutó háztartási jövedelmek személyek közötti eloszlásának fontosabb egyenlőtlenségi mutatói Magyarországon, 1987–2005

	1987	1992	1996	2000	2003	2005
	<i>Az egyes decilisek átlagjövedelmei</i>					
Alsó decilis	2 352	3 653	5 707	10 668	17 149	20 701
2.	3 161	5 612	8 751	16 278	26 177	31 078
3.	3 621	6 556	10 986	19 830	32 247	38 300
4.	4 043	7 293	12 855	23 210	38 097	44 844
5.	4 479	7 994	14 602	26 425	43 417	51 340
6.	4 944	8 711	16 325	29 712	48 441	57 242
7.	5 499	9 715	18 134	33 318	54 778	64 281
8.	6 208	11 112	20 737	38 276	63 190	73 759
9.	7 301	13 440	25 352	46 741	76 771	91 061
Felső decilis	11 014	21 776	42 835	80 752	138 885	158 466
Átlag	5 262	9 587	17 627	32 517	53 900	63 089
	<i>Fontosabb egyenlőtlenségi mutatók</i>					
P10	61	60	48	51	49	50
P90	173	183	191	193	192	192
P90/P10	2,81	3,07	3,95	3,78	3,90	3,80
S1	4,5	3,8	3,2	3,3	3,2	3,3
S5+S6	17,9	17,4	17,5	17,3	17,1	17,2
S10	20,9	22,7	24,3	24,8	25,7	25,1
S10/S1	4,6	6,0	7,5	7,6	8,1	7,55
Robin Hood-index	17,0	18,5	20,7	21,2	21,8	21,4
Gini-együttesítő	0,244	0,266	0,300	0,306	0,316	0,309
N	56 459	5 538	4 972	5 253	5 909	5 209

Forrás: Tóth I. Gy., 2006 (Tárki Monitor Jelentések 1.1. táblázat)

2. táblázat Az egy főre jutó háztartási jövedelmek növekedése az egyes jövedelmi decilisek csoportjaiban (Ft)

	1992–2005	1998–2005	2000–2005	2003–2005
Alsó decilis	4,93	2,40	1,70	1,08
2.	5,17	2,31	1,70	1,05
3.	5,59	2,36	1,72	1,05
4.	6,11	2,42	1,75	1,06
5.	6,27	2,44	1,78	1,09
6.	6,41	2,45	1,81	1,10
7.	6,42	2,49	1,82	1,09
8.	6,40	2,51	1,81	1,09
9.	6,43	2,59	1,81	1,10
Felső decilis	5,07	2,54	1,73	0,98
Átlag	5,81	2,49	1,77	1,06

Forrás: saját számítás (Tárki Monitor Jelentések, 2006)

3. táblázat *Ekvivalens (e = 0,73) jövedelmek személyi eloszlása 1987 és 2005 között a jövedelem-eloszlás különböző részeire érzékeny mutatók alapján*

	1987	1992	1996	2000	2003	2005
<i>Felső sávra érzékeny mutatók</i>						
P90/P50	1,69	1,86	1,90	1,92	1,92	1,91
GE(2)	0,116	0,168	0,236	0,207	0,261	0,260
A(0,5)	0,046	0,059	0,071	0,072	0,078	0,073
<i>Középső sávra vagy az eloszlás két szélére szimmetrikusan érzékeny mutatók</i>						
S10/S1	4,55	5,52	6,62	6,63	7,30	6,70
P90/P10	2,8	3,1	3,6	3,5	3,58	3,41
GE(0)	0,092	0,119	0,143	0,147	0,156	0,144
GE(1)	0,097	0,127	0,156	0,155	0,175	0,163
Gini	0,236	0,263	0,290	0,292	0,302	0,292
A(1)	0,088	0,112	0,133	0,137	0,144	0,134
<i>Alsó sávra érzékeny mutatók</i>						
P10/P50	0,60	0,59	0,54	0,55	0,54	0,56
A(2)	0,164	0,219	0,244	0,294	0,259	0,242

Forrás: Tóth I. Gy., 2006. (Tárki Monitor Jelentések 1.3. táblázat)

4. táblázat *Egyes háztartási jövedelem-elemek és ezek összegének egyenlőtlenségei 1992–2005 Gini-együtthatók (%)*

	1992	1996	2000	2001	2003	2005
Piaci jövedelmek	46,6	50,1	54,8	52,4	45,2	45,0
Egyéb nem állami	64,3	65,8	70,1	73,9	85,9	74,3
<i>Újraelosztás előtti</i>						
<i>jövedelmek</i>	47,2	50,4	55,4	53,3	53,5	52,3
Szociális jövedelmek	37,3	37,9	40,6	43,6	45,7	47,3
Társadalombiztosítási						
<i>jövedelmek</i>	31,8	37,9	37,1	39,8	39,1	36,2
<i>Újraelosztás előtti</i>						
+ <i>szociális jövedelmek</i>	45,1	48,4	53,3	51,6	53,5	51,7
Imputálás előtti						
<i>jövedelmek összesen</i>	29,5	30,8	33,0	33,1	36,7	32,8
<i>Imputálás utáni összes,</i>						
<i>ekvivalens jövedelmek/</i>						
<i>háztartás</i>	26,7	28,4	29,6	29,7	32,2	28,4

Forrás: Tóth I. Gy., 2006. (Tárki Monitor Jelentések 1.5. táblázat)

Megjegyzés: a táblázatban a Gini-értékek mindig a háztartások egy fogyasztási egységre jutó, nem nulla jövedelmeinek koncentrációját mutatják. Mérési egység: háztartás.

Transzferek előtti jövedelmek = piaci jövedelmek (munkából és vagyomból származó) + más nem állami juttatások.

MAGYAR VALÓSÁG

5. táblázat Az egy főre jutó éves háztartásjövedelemnek az átlagos egy főre jutó éves háztartásjövedelemhez viszonyított aránya az egyes háztartástípusokban

Háztartástípusok	Az átlaghoz viszonyítva (%)		
	2001	2003	2005
Egyszemélyes, < 60	153	165	115
Egyszemélyes, 60+	105	110	106
Pár gyermek nélkül, <60	151	131	142
Pár gyermek nélkül, 60+	100	104	113
Pár 1 gyermekkel	102	103	111
Pár 2 gyermekkel	87	88	87
Pár 3+ gyermekkel	62	56	61
Egyedülálló szülő	75	68	81
Más háztartás 1 gyermekkel	90	90	83
Más háztartás 2+ gyermekkel	67	64	61
Más háztartás gyermek nélkül, <60	114	116	108
Más háztartás gyermek nélkül, 60+	91	107	117
Összesen	100	100	100

Forrás: Tárki Monitor felmérések alapján (2001-es és 2003-as adatok Tárki 2004:80, ill. 2005-ös adatok Tárki 2005:42)

6. táblázat A népesség megoszlása a depriváció-típusok száma és a jövedelmi szegénység szerint (%)

	Jövedelmi szegénység medián			Országos átlag
	50%-a alatti jövedelemmel	60%-a	70%-a	
Nincs depriváció	3	9	12	37
Egyfajta depriváció	19	23	27	30
Kétfajta depriváció	21	22	24	18
Háromfajta depriváció	30	24	20	9
Négyfajta depriváció	27	22	17	6
Együtt	100	100	100	100
Deprivációs index	2,58	2,29	2,05	1,16

Forrás: Havasi Éva 2006 (Tárki Monitor Jelentések 4.7. táblázat)

7. táblázat Szegénységi kockázatok háztartástípus és munkaerő-piaci státus szerint (ekvivalens éves háztartásjövedelem alapján)

	Medián fele			Átlag fele			Kvintilis határ			N=*
	2001	2003	2005	2001	2003	2005	2001	2003	2005	
<i>Gyermekszám</i>										
Nincs gyerek	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	2730
1 gyerek	1,0	0,5	0,9	1,0	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	1014
2 gyerek	1,3	1,1	1,1	1,4	1,2	1,4	1,3	1,2	1,4	929
3 és több gyerek	3,4	3,5	3,0	2,8	3,0	2,6	2,5	2,8	2,6	536
<i>Háztartástípus</i>										
Egyszemélyes	1,2	1,0	1,0	1,1	0,9	0,9	1,1	1,0	0,9	535
Pár	0,3	0,5	0,4	0,3	0,5	0,4	0,6	0,6	0,4	919
Pár 1 gyermekkel	1,2	0,7	0,6	1,2	1,0	0,7	1,0	1,1	0,7	411
Pár 2 gyermekkel	0,8	0,7	1,1	1,1	0,9	1,3	1,2	1,2	1,2	595
Pár 3+ gyermekkel	3,0	3,1	2,6	2,4	2,8	2,2	2,4	2,4	2,6	322
Egyedülálló szülő										
gyermekkel	4,4	4,1	2,9	3,7	3,3	3,1	2,6	2,5	2,5	113
Más háztartás 1 gyermekkel	0,6	0,3	1,0	0,7	0,5	0,7	0,8	0,6	0,8	544
Más háztartás 2+ gyermekkel	2,3	1,8	1,7	2,0	1,7	2,0	1,6	1,8	1,9	495
Egyéb háztartás	0,4	0,4	0,6	0,5	0,5	0,7	0,5	0,5	0,7	1277
<i>Aktívok száma a háztartásban</i>										
0	2,2	2,1	2,0	2,0	1,8	1,6	1,7	1,6	1,4	1442
1	1,2	1,2	1,2	1,3	1,4	1,3	1,3	1,4	1,5	1721
2 és több	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,4	2047
<i>Nyugdíjasok száma a háztartásban</i>										
0	1,2	1,2	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	2708
1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	1,1	1554
2 és több	0,3	0,2	0,4	0,4	0,4	0,5	0,7	0,5	0,5	947
<i>Háztartásfő etnikuma</i>										
Nem roma	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	4985
Roma	7,5	5,2	4,5	5,6	4,5	3,3	3,8	3,5	2,7	223
Együtt	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	5209

Összeállította: Mózer Péter a Tárki Monitor felvételek adatai alapján.

*Az elemszámok a 2005-ös évre vonatkoznak.

Megjegyzés: A szegénységi kockázat az adott népességcsoport szegénységi szintjének az átlagos szegénységi sinthez való viszonya.